

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARA YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Buket KURT ÖZDÖNER¹

Rukiye KONUK ER²

Makale Bilgisi	Özet
Makale Türü Araştırma Makalesi	Okul öncesi dönem çocuğun; fiziksel, duyuşsal ve bilişsel gelişiminin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun erken tespit edilmesi çocuğun okul dönemine başlamadan önce erken tanı ile gerekli müdahale şansını sağlar. Bu nedenle literatürde okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ilgili yapılan çalışmaların eğilimini belirlemek ve farklı bakış açıları sunmak için son dönemde yapılan çalışmalara değinmek gerekmektedir. Bu araştırma, okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile ilgili yapılan çalışmalara bütüncül bakış açısı ile çalışmaların sistematik olarak incelenmesi ve okul öncesi dönemde çocuklar üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla yapılmıştır. Betimsel analiz çalışması olarak planlanan araştırmada elektronik ortamda çeşitli veri tabanları taranmıştır. Araştırmada, makalelerin seçimi ulusal ve uluslararası hakemli dergilerden yapılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen dahil etme ve hariç tutma süreçlerinin ardından konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş ve çalışmalar betimsel olarak analiz edilmiştir. Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarla gerçekleştirilen araştırmalar hakkında kapsamlı bilgi sunulmuş ve ileri araştırmalar için uygulamacılara ve araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.
Makale Geçmişi:	
Başvuru 13.12.2022	
Kabul 29.06.2023	
Anahtar Kelimeler:	
Okul öncesi, Dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu, Kanıt temelli uygulamalar	

INVESTIGATION OF STUDIES ON CHILDREN WITH ATTENTION DEFICIT HYPERACTIVITY DISORDER IN PRESCHOOL PERIOD

Article Information	Abstract
Article Type Research Article	Preschool child; it is a period in which the foundations of physical, emotional and cognitive development are laid. Early detection of attention deficit hyperactivity disorder provides the chance of early diagnosis and necessary intervention before the child starts the school period. For this reason, it is necessary to refer to recent studies in the current literature in order to determine the trend of studies on attention deficit and hyperactivity disorder in the preschool period and to present different perspectives. This research was carried out with the aim of systematically examining the studies on attention deficit and hyperactivity disorder in the preschool period with a holistic perspective and investigating the effects on children in the preschool period. In the research, which was planned as a descriptive analysis study, various databases were scanned in the electronic environment. In the research, the selection of articles was made from national and international peer-reviewed journals. After the inclusion and exclusion processes carried out in this context, the studies on the subject were examined and the studies were analyzed descriptively. Comprehensive information was provided about the researches carried out with children with attention deficit and hyperactivity disorder in the preschool period, and suggestions were made to practitioners and researchers for further research.
Article History:	
Received 13.12.2022	
Accepted 29.06.2023	
Keywords:	
Preschool period Attention deficit, hyperactivity disorder Evidence-based practices.	

Kaynakça Gösterimi: Kurt-Özdöner, B. ve Konuk-Er, R. (2023). Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuklara yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi. *Eğitim Yönetimi & Politikaları Dergisi*, 4(1), 79-90

¹ Öğretmen, MEB, buketkurtozdoner@gmail.com, ORCID: 000-0003-2177-3873

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, rkonuk@erbakan.edu.tr, ORCID: 000-0002-9500-0534

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem bebeklik döneminin bitmesiyle başlayan ve çocuğun ilkokula başlamasıyla biten bir dönemdir. Erken çocukluk dönemi kapsamında da yer alan 3-6 yaş (36-72 ay) arası bu dönem, okul öncesi dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönem, çocuğun sahip olduğu özelliklerini geliştirdiği, önemli işlevlerin kazanıldığı bir dönemdir. Çocuğun bu dönemde çeşitli beceriler kazanması ve uyarılara karşı en hassas dönem olması sebebiyle hassas dönem de denilir (Guerra, 2012; Gür, 2018).

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) çocukluk döneminde başlayan ve etkileri hayat boyu devam eden, kendini dikkat eksikliği, dürtüsellik, hiperaktivite belirtileri ile gösteren ve akademik, sosyal ve psikiyatrik sorunlara yol açabilen nöropsikiyatrik bir bozukluktur (Arslantaş, 2020; DSM, 2013). Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu bireylerin gelişim dönemleri ve yaşları ile uyumlu değildir ve bu bozukluk çocukluk çağında en sık görülen nöropsikiyatrik bozukluklardan biridir. DEHB'nin okul öncesi dönemde ortaya çıktığı bilinmektedir bu sebeple de dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun okul öncesi dönemde tespit edilip ele alınması önemlidir (Karakoç-Demirkaya, 2010). Son zamanlarda yapılan meta analitik incelemeler okul öncesi çocukların yaklaşık %10'unun DEHB için tüm tanı ölçütlerini karşıladığını bildirmiştir. Dikkat eksikliği olan bireyler, dikkatini uzun süren işlerde odaklayamama, hatalarda artış, dalgınlık, başarısızlık, unutkanlık ve organize olmada problemler gibi durumlar yaşamaktadırlar. Hiperaktivitede; sürekli kıpır kıpır olma, yerinde duramama, aşırı hareketli olma gibi belirtiler işlevsel faaliyetlerde sıklıkla görülmektedir. Dürtüsellik ise acelecilik, erteleyememe, düşünmeden hareket etme, sürekli konuşma, başkalarının sözlerini kesme, kendi kurallarına göre davranma gibi belirtilerden oluşmaktadır.

2016 yılında Amerika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi tarafından yapılan araştırmaya göre, ABD'de 2-17 yaş arasındaki çocukların yaklaşık 6,1 milyonunda DEHB teşhisi konulduğu belirtilmiştir. Bu rakamların yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise 2-5 yaş arasındaki okul öncesi çocukların 388.000'i (%2,4) DEHB teşhisi almıştır (Lange vd., 2010). Türkiye'de yapılan en geniş kapsamlı, çocukluk dönemi psikopatoloji yaygınlık araştırmasında DEHB sıklığının %12,4-19,5 arasında olduğu ve çocukluk çağında en sık görülen ruhsal bozukluk olduğu tespit edilmiştir (Ercan vd., 2015). Okul öncesi dönemdeki çalışmalar, erkeklerin kızlara göre 1,6-1,8 kat daha fazla DEHB tanı ölçütlerini karşıladığını göstermiştir. Kızlarda, DEHB semptomlarının ortaya çıkma eğiliminin farklı olması ve tedavi için erkeklerin daha sık başvuru yapmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir (Özaslan ve Bilaç, 2015). Ayrıca düşük sosyoekonomik düzeyli (SED) bireylerin yüksek SED olan bireylere göre 1,5-4 kat daha fazla DEHB ölçütlerini karşıladığı belirlenmiştir.

DeWolfe vd. (2000), yaptıkları bir çalışmada DEHB tanısı alan ve almayan okul öncesi çocuklar aralarındaki farklar araştırmışlardır. Ebeveyn derecelendirme ölçeğinin kullanıldığı araştırmada, dikkat eksikliği ve hiperaktiviteye sahip olan çocukların daha uyumsuz, talepkâr, daha saldırgan, sosyal yetenekleri daha az ve diğer insanlar üzerindeki eylemlerinden habersiz ve bu duruma duyarız oldukları tespit edilmiştir. Gol ve Jarus (2005), 51 çocukla yürüttükleri ve motor işlem becerilerinin değerlendirilmesi ölçeğini kullanarak yaptıkları çalışmada, DEHB tanısı olan çocukların müdahale aşamasında çocukların sosyal iletişim becerilerini geliştirebildiklerini belirtmişlerdir.

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun tedavisinde; ebeveyn eğitimi, terapiyi içeren psikososyal müdahaleler ve ilaç kullanımı bulunmaktadır (Doğangün ve Yavuz, 2011). Bilişsel, psikososyal ve davranışsal müdahalelerin, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların ebeveynleriyle olan ilişkilerinde ve sosyal becerilerinin gelişmesinde ve okul başarılarının artmasında olumlu bir etkileye sahip olduğu belirlenmiştir (Remschmidt, 2005). Ayrıca DEHB'nin belirtilerinden olan dürtüsellik ve dikkatsizlik üzerinde ilaç tedavisinin daha etkili olduğu ve ilaç tedavisinin yanında davranışsal müdahalelerin yapılmasının en iyi tedavi yöntemi olduğu belirtilmiştir (Brown vd., 2005). Anne ve babaların bazıları çocuklarının DEHB için ilaç ile tedavi olmasını istememektedirler (McLeod vd. 2007). Selçuk (2002) DEHB için kullanılan Metilfenidat'ın 6 yaşından büyük çocuklar için kullanımının uygun olduğunu belirtmektedir. Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu için psikososyal yöntemler ve psikoterapi ile tedavi uygulanabilir. Ebeveynlere yönelik yapılan psikoeğitimle ebeveynler çocuklarıyla doğru bir iletişim kurabilirler ve çocukların davranışlarını nasıl destekleyebileceklerini öğrenirler, böylece DEHB olan çocuklarda belirtilerin azalmasına destek sağlayabilirler (Everett ve Everett, 1999).

Okul öncesi dönem çocuğun; fiziksel, duyuşsal ve bilişsel gelişiminin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Çocuk okul öncesi dönemde empati kurmayı, düşünmeyi, hissetmeyi öğrenir ve kişiliği de bu süreçte oluşur (Durukan vd., 2011). Okul öncesi dönemde yaşanan sorunların sonraki gelişim dönemlerini de etkilediği ve etkisini sürdürdüğü düşünüldüğünde erken müdahale sonraki dönemlerde yaşanacak olumsuz etkileri azaltacaktır. Bu nedenle mevcut literatürde okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ilgili yapılan çalışmaların eğilimini belirlemek ve farklı bakış açıları sunmak için son dönemde yapılan çalışmalara değinmek gerekmektedir. Ayrıca söz konusu araştırma ilgili araştırmaların derlenerek DEHB'li çocuklarla çalışan araştırmacılara ve uygulamacılara bilgi sunma gereksinimini de ortaya koymaktadır. Bu araştırma, okul öncesi

dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu ile ilgili yapılan çalışmalara bütüncül bakış açısı ile çalışmaların sistematik olarak incelenmesi ve okul öncesi dönemde çocuklar üzerindeki etkilerinin araştırılması amacıyla yapılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma, okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklar ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi amacıyla bir sistematik derleme çalışması olarak planlanmıştır. Sistematik derleme; o alanda yapılmış olan çalışmaları, belirlenmiş olan dahil etme ve hariç tutma kriterleriyle taramak ve çalışmaya dahil edilecek çalışmaların bulgularının sentezlenmesiyle değerlendirmenin yapıldığı çalışmalardır (Higgins ve Green, 2011). Kaliteli bir derleme çalışması yapmak için belirlenen problem durumuna yönelik çok iyi bir literatür çalışması yapılmalıdır. Sistematik derleme, araştırılan konu ile ilgili ulaşılan çalışmaların sonuçlarının bütüncül olarak görülmesine olanak sağlar (Kitchenham, 2004).

2.1. Tarama Süreci

Sistematik derleme şeklinde planlanan bu çalışmada, okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklar ile ilgili yapılan çalışmalara bütüncül bir bakış sunmak amacıyla çeşitli aşamalar gerçekleştirilmiştir. Araştırma ile ilgili çalışmalara ulaşmak için çeşitli veri tabanları (Google Akademik, Ulusal Tez Merkezi) ve ulaşılan çalışmaların kaynakçaları taranmıştır. Bunun için üniversitelerin kütüphaneleri ve bilgisayar destekli veri tarama tabanlarından yararlanılmıştır (Balcı 2018). Araştırmada yüksek lisans ve doktora tezlerine Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde Ulusal Tez Merkezi sayfasından; makalelere ise Google Akademik kullanılarak ulaşılmıştır. Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunun kapsadığı kavramlardan “okul öncesi, okul öncesi dikkat, erken çocukluk, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu” anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Seçilen kaynaklarda aranan kriterler; a) bilimsel yayın olması b) makalelerin hakemli dergilerde yayınlanmış olması c) okul öncesi dönemindeki DEHB olan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalar olması d) tez çalışmalarının tam metne sahip olması özellikleri aranmıştır. Yapılan tarama doğrultusunda; yurt içinde 1991 yılından Temmuz 2022 tarihine kadar; okul öncesinde DEHB olan çocukların kendisi, ailesi ve/veya ebeveynleri ve öğretmenleri ile çalışmış, tarama ve/veya deneysel 16 çalışmaya ulaşılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili olan ve şartları sağlayan bütün dokümanlar değerlendirmeye alınmıştır. Ulaşılan çalışmalar, araştırma şartlarını sağladığı için hepsi çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada, ulaşılan çalışmaların; türü, alanı, yılı, amacı, yöntemi ve sonucunu kapsayan bilgiler bulunmaktadır.

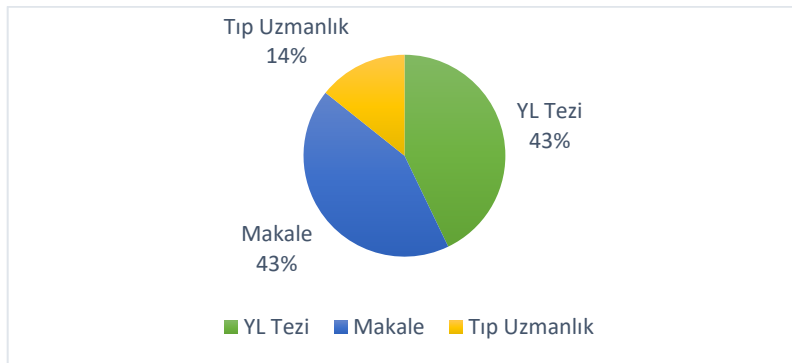
2.1. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi için betimsel istatistiksel yöntem (frekans ve yüzde) ve içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi ile yapılan çalışmalarda elde edilen verileri ifade etmek için de yüzdeler ve frekans kullanılır (Fraenkel vd., 2012). Dokümanlara ulaşıldıktan sonra veriler kodlanarak bilimsel araştırmaların türü (yüksek lisans/doktora tezi, makale), yılı, amacı, yöntemi, sonucu ile ilgili başlıklar belirlenmiştir. Sonuçlar tablolaştırılmış ve yüzde ve frekans dağılımları şeklinde verilmiştir.

3. BULGULAR

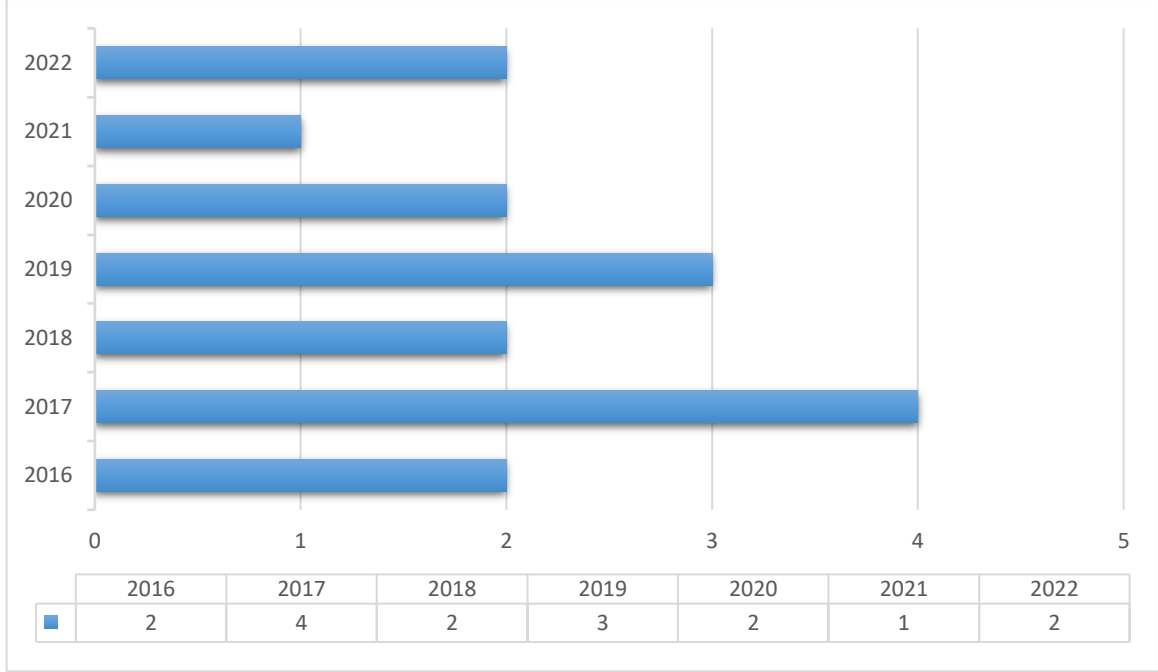
Araştırma kapsamında gerçekleştirilen alinyazın taramasında dâhil etme-hariç tutma ölçütlerine göre 16 çalışma incelenmiştir.

Şekil 1: Okul Öncesi Dönemde DEHB’li Çocuklarla İlgili Türkiye’de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Türü

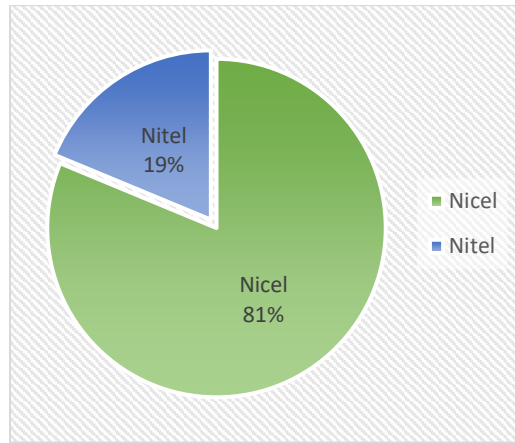
Şekil 1 incelendiğinde “okul öncesi, okul öncesi dikkat, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu” anahtar kelimeleri aratılarak bulunun bilimsel çalışmaların % 43’ü yüksek lisans tezi, %43’ü makale, %14’ünün ise tıpta uzmanlık tezi olduğu görülmüştür. Okul öncesi dönemde DEHB konusunda yapılan bilimsel çalışmalar incelendiğinde doktora tezi olmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 2: Okul Öncesi Dönemde DEHB’li Çocuklarla İlgili Türkiye’de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

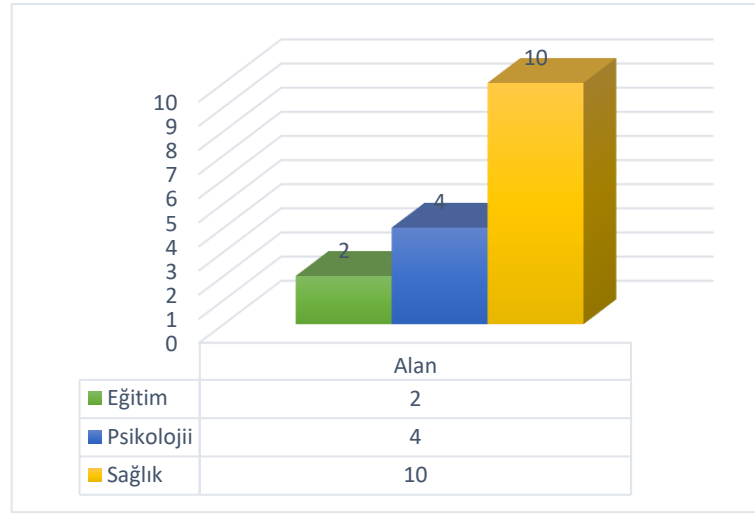
Okul öncesi dönemde DEHB olan çocuklarla ilgili Türkiye’de yapılmış bilimsel çalışmaların yılların dağılımına bakıldığında en çok çalışmanın %25 (4) ile 2017 yılında yapıldığı görülmektedir. 2016 yılında %12.5 (2) çalışma yapılmıştır. 2018 yılında %12.5 (2) çalışma, 2019 yılında %18.75 (3) bilimsel çalışma yapılmıştır. 2020 yılında %12.5 (2), 2021 yılında %6.25 (1), 2022 yılında %12.5 (2) bilimsel araştırma yapılmıştır.

Şekil 3: Okul Öncesi Dönemde DEHB’li Çocuklarla İlgili Türkiye’de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Yöntemi

Şekil 3 incelendiğinde okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuklarla ilgili Türkiye’de yapılmış bilimsel çalışmaların yöntemi incelendiğinde % 81’inde (12 çalışma) nicel, %19’unda (4 çalışma) nitel yöntem kullanıldığı görülmüştür.

Şekil 4: Okul Öncesi Dönemde DEHB’li Çocuklarla İlgili Türkiye’de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Alanı

Okul Öncesi Dönemde Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklarla İlgili Türkiye’de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Alanı incelendiğinde çalışmaların % 62.5 ile (10 çalışma) en çok sağlık alanında yapıldığı görülmektedir. % 25’(4 çalışma) psikoloji alanında, %12.5’si (2 çalışma) eğitim alanında çalışma yapıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 1: Okul Öncesi Dönemde DEHB’li Çocuklarla İlgili Türkiye’de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Amacı

Bilimsel Çalışma	Sonuç
GÜNDOĞDU VD., 2016	Okul öncesi dönemde DEHB’nin tanılanması ve psikososyal tedavi yaklaşımının tanıtılması
KAÇAMAK, 2016	3-6 yaş grubunda DEHB olan çocukların gelişimsel basamaklarının, uyku mizaç sosyal ve bilişlerinin değerlendirilmesi ve aile eğitiminin etkisi
BÖREKÇİ VE BALKIR, 2017	DEHB gösteren 4-6 yaş aralığındaki çocukların sosyal davranışsal problemlerini tespit ederek aile tutumunu incelemek
ŞAHİN VE FİDAN, 2017	DEHB olan çocukların uyku alışkanlığı ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını karşılaştırmak
KUTLU VE CEVHER- BİNİCİ, 2017	Okul öncesi dönemde DEHB ve ilaç kullanımını araştırmak
ÖZCAN, 2017	3-6 yaş DEHB belirtilerini incelemek ve ebeveynindeki DEHB belirtileri arasındaki ilişkiyi ve Okul Davranışlarına Etkisini saptamak
ŞAHİN VD., 2018	DEHB olan çocuklarda uyku sorunları ve tedavi stratejileri
CECO, 2018	DEHB ve OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerin yaşamlarının incelenmesi
ÇAM VE TOPÇU, 2019	DEHB olan çocuklara yönelik bakımda dikkat edilmesi gereken noktaları belirlemek
YILDIRIM, 2019	Okul öncesi dönemde DEHB olan çocukların Beslenme Davranışı, Ebeveyn Besleme Tarzı ve Antropometrik Ölçümleri
EKEN, 2019	Okul öncesi dönemde DEHB olan ve olmayan öğrencilerin bilişsel becerilerinin karşılaştırılması
GÖZÜM, 2020	Okul öncesi öğretmenlerinin DEHB ile ilgili metaforik algısını tespit etmek
KAÇAMAK-ÖĞÜT VD., 2020	DEHB olan okul öncesi dönemdeki çocukların yürütücü işlevlerinin değerlendirilmesi
BAŞCAN, 2021	DEHB ve atipik otizm tanılı çocuklara uygulanan duyu bütünlüme eğitiminin etkisini incelemek
TUĞRUL, 2022	DEHB olan 36-72 aylık çocukların mizaçları ile duyu modülasyonu arasındaki ilişkinin incelenmesi

Gündoğdu vd., 2016 yılında yaptıkları çalışmada okul öncesi dönemde DEHB'nin tanılanması ve psikososyal tedavi yaklaşımının tanıtılmasını amaçlamışlardır. Kaçamak (2016), 3-6 yaş grubunda DEHB olan çocukların gelişimsel basamaklarının, uyku mizaç sosyal ve bilişlerinin değerlendirilmesi ve aile eğitiminin etkisini incelemiştir. Börekçi, 2017 yılında yaptığı çalışmada DEHB gösteren 4-6 yaş aralığındaki çocukların sosyal davranışsal problemlerini tespit ederek aile tutumunu incelemeyi amaçlamışlardır. Özcan (2017), 3-6 yaş DEHB belirtilerini incelemek ve ebeveynindeki DEHB belirtileri arasındaki ilişkiyi ve okul davranışlarına etkisini saptamayı amaçlamışlardır. Şahin (2017), Şahin vd. (2018) yaptıkları çalışmalarda DEHB olan çocuklarda uyku sorunlarının tespitini amaçlamışlardır. Şahin (2017), ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarını karşılaştırmayı da amaçlarken, Şahin vd. (2018) uyku sorunlarına tedavi stratejileri geliştirmeyi amaçlamışlardır. Kutlu ve Cevher-Binici (2017), Okul öncesi dönemde DEHB ve ilaç kullanımını araştırmışlardır. Ceko (2018), DEHB ve OSB tanısı almış çocukların ebeveynlerin yaşamlarının incelemiştir. Çam ve Topçu, 2019 yılında yaptıkları çalışmada DEHB olan çocuklara yönelik bakımda dikkat edilmesi gereken noktaları belirlemek istemişlerdir. Yıldırım (2019), okul öncesi dönemde DEHB olan çocukların beslenme davranışı, ebeveyn besleme tarzı ve antropometrik ölçümlerini araştırmışlardır. Eken 2019 yılında yaptığı çalışmada, okul öncesi dönemde DEHB olan ve olmayan öğrencilerin bilişsel becerilerinin karşılaştırılmasını amaçlamışlardır. Gözüm (2020), okul öncesi öğretmemelerinin DEHB ile ilgili metaforik algısını tespit etmeyi amaçlamıştır. Kaçamak-Öğüt vd., (2020) Okul öncesi dönemi çocuklarda DEHB belirtileri ve yürütücü işlevler ile ilgili çalışma yapmışlardır. Başcan (2021) yaptığı çalışmada DEHB ve atipik otizm tanıları çocuklara uygulanan duyu bütünleme eğitiminin etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Tuğrul (2022) DEHB olan 36-72 aylık çocukların mizaçları ile duyu modülasyonu arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Tablo 2: Okul Öncesi Dönemde DEHB'li Çocuklarla İlgili Türkiye'de Yapılmış Bilimsel Çalışmaların Sonuçları

Bilimsel Çalışma	Sonuç
GÜNDOĞDU VD., 2016	Okul öncesi dönemde DEHB klinik özellikleri ve anne baba eğitimi tanıtılmıştır.
KAÇAMAK, 2016	3-6 yaş grubunda DEHB olan çocukların gelişimsel basamaklarının, uyku mizaç sosyal biliş ve gelişim özelliklerinin normal gelişim gösteren çocuklardan farklı özellikler gösterdiği hiperaktivite dışında aile eğitiminin semptom değişiminde belirgin fark gözlenmemiştir.
BÖREKÇİ VE BALKIR, 2017	Çocukların ilköğretimde yaşayabilecekleri problemlerin önlenmesi ya da en aza indirilmesinin okul öncesi dönemde çocukların DEHB belirti düzeylerinin değerlendirilmesi ile sağlanabilir.
KUTLU VE CEVHER- BİNİCİ, 2017	Okul öncesi dönemde DEHB tanı belirtilerinde tanı sayısının fazlalığı ve yaş büyüdükçe ilaç kullanımı da artmakta olduğu tespit edilmiştir.
ÖZCAN, 2017	3-6 yaş DEHB belirtileri ile ebeveynindeki DEHB belirtileri benzerlik göstermektedir ve DEHB çocukların sosyal yeterliliğini etkilediği belirlenmiştir.
ŞAHİN VE FİDAN, 2017	DEHB düzeyi arttıkça uyku sorunlarının arttığı, uykuya dalma ve uyanmada sorunlar yaşandığı ve ebeveyn geçimsizliğinin de daha çok görüldüğü tespit edilmiştir.
CECO, 2018	DEHB yaşam kalitesi algısı OSB olan gruptan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir.
ŞAHİN VD., 2018	DEHB olan çocuklarda uyku sorunları için farmakolojik düzenlemeler ve uyku hijyeni
ÇAM VE TOPÇU, 2019	DEHB çocuk ve aile ile birlikte iş birliği içerisinde çalışmak hemşirelik girişimlerinin hedefleri belirlenmiştir
EKEN, 2019	Okul öncesi dönemde DEHB olan öğrencilerin işitsel algılarının normal gelişim gösteren çocuklardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
YILDIRIM, 2019	Araştırma grubundaki çocukların kontrol grubuna oranla daha kısıtlı çeşitte beslendikleri, eslenmelerinde içme tutkusu, yeme problemi, yiyecek seçiciliği, geç dönem yiyecek reddi davranışlarını daha fazla gösterdiği saptanmıştır.

GÖZÜM, 2020	Okul öncesi öğretmenlerinin kıdem yılı yüksek olanların metaforları önlem teması altında, kıdem yılı az olanların ise aşırı hareketlilik teması altında toplanmıştır.
KAÇAMAK-ÖĞÜT VD., 2020	Yürütücü işlev becerilerinin desteklenmesi uzun vadede görülebilen sosyal, akademik ve kendini düzenleme gibi alanlardaki sorunların da önenebilmesi açısından önemlidir.
BAŞCAN, 2021	DEHB olan grupta duyu bütünleme eğitimi sonrasında pozitif değişim kaydedilmiştir
TUĞRUL, 2022	DEHB olan çocuklarla normal gelişim gösteren çocukların duyu modülasyonu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur

Gündoğdu vd., (2016), yaptıkları çalışmada okul öncesi dönemde DEHB klinik özellikleri ve anne baba eğitimini tanıtmıştır. Kaçamak (2016), 3-6 yaş grubunda DEHB olan çocukların gelişimsel basamaklarının, uyku mizaç sosyal biliş ve gelişim özelliklerinin normal gelişim gösteren çocuklardan farklı özellikler gösterdiği hiperaktivite dışında aile eğitiminin semptom değişiminde belirgin fark gözlemlendiğini belirtmişlerdir. . Börekçi 2017 yılında yaptığı çalışmada çocukların ilkokulda yaşayabilecekleri problemlerin önlenmesi ya da en aza indirilmesinin okul öncesi dönemde çocukların DEHB belirti düzeylerinin değerlendirilmesi ile sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Kutlu ve Cevher-Binici (2017) Okul öncesi dönemde DEHB tanı belirtilerinde tanı sayısının fazlalığı ve yaş büyüdükçe ilaç kullanımı da artmakta olduğu tespit etmişlerdir. Özcan (2017) 3-6 yaş DEHB belirtileri ile ebeveynindeki DEHB belirtileri benzerlik göstermektedir ve DEHB çocukların sosyal yeterliliğini etkilediği belirtmişlerdir. Şahin (2017), DEHB düzeyi arttıkça uyku sorunlarının arttığı, uykuya dalma ve uyanmada sorunlar yaşandığı ve ebeveyn geçimsizliğinin de daha çok görüldüğünü tespit etmişlerdir. Ceco (2018) DEHB yaşam kalitesi algısı OSB olan gruptan daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Şahin vd., 2018 yılında DEHB olan çocuklarda uyku sorunları için farmakolojik düzenlemelere ve uyku hijyenine dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Çam ve Topçu 2019 yılında yaptıkları çalışmada, DEHB çocuk ve aile ile birlikte iş birliği içerisinde çalışmak için hemşirelik girişimlerinin hedeflerini belirlemişlerdir. Eken (2019), Okul öncesi dönemde DEHB olan öğrencilerin işitsel algılarının normal gelişim gösteren çocuklardan daha yüksek olduğu tespit etmişlerdir. Yıldırım (2019) yaptığı çalışmada araştırma grubundaki çocukların kontrol grubuna oranla daha kısıtlı çeşitte beslendikleri, beslenmelerinde içme tutkusu, yeme problemi, yiyecek seçiciliği, geç dönem yiyecek reddi davranışlarını daha fazla gösterdiğini saptamışlardır. Gözüm (2020), Okul öncesi öğretmenlerinin kıdem yılı yüksek olanların metaforları önlem teması altında, kıdem yılı az olanların ise aşırı hareketlilik teması altında toplandığını tespit etmiştir. Kaçamak-Öğüt vd., 2020 yılında yaptıkları çalışmada, yürütücü işlev becerilerinin desteklenmesi uzun vadede görülebilen sosyal, akademik ve kendini düzenleme gibi alanlardaki sorunların da önenebilmesi açısından önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Başcan (2021), DEHB olan grupta duyu bütünleme eğitimi sonrasında pozitif değişim kaydedildiğini belirtmiştir. Tuğrul (2022) DEHB olan çocuklarla normal gelişim gösteren çocukların duyu modülasyonu arasında anlamlı bir farklılık bulmuşlardır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma, Okul Öncesi Dönemde Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocuklara Yönelik Yapılan Çalışmaların İncelenmesi amacıyla Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmaların 1991- 2022 yılları arasında Türkçe alanyazında yer alan bilimsel çalışmaları incelemek amacıyla yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Ulusal Tez Merkezine kayıtlı Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ile ilgili çalışmaların 1991 tarihinden itibaren yayınlanmaya başladığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında okul öncesi dönemde Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu olan çocuklarla ilgili Türkiye’de yapılmış bilimsel çalışmaların 6 Yüksek lisans (%), 6 Makale (%) 4 tıpta uzmanlık tezi analiz edilmiştir. Bu oranlara bakıldığında okul öncesi dönemde DEHB ile ilgili hiç doktora tezi yer almadığı görülmektedir. Doktora tezine rastlanmaması bu alanda bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Doktora eğitimi veren kurumların azlığı ve yüksek lisanstan sonra doktora devam edilememesi neden olarak gösterilebilir (Alagöz vd., 2021). İncelenen bilimsel çalışmaların çoğunlukla (%62,5) sağlık alanında olduğu, psikoloji alanında 4 (%25) çalışma, eğitim alanında ise sadece 2 (%12,5) çalışma olduğu belirlenmiştir. Bu durum Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun daha çok bir sağlık sorunu olarak değerlendirildiği anlamına gelebilir (Alagöz vd. 2021). Araştırmaya alınan çalışmalarda çoğunlukla nicel yöntemin (%81) kullanıldığı ve standart ölçme araçlarının tercih edildiği ve nitel yöntemin (%19) daha az tercih edildiği görülmektedir. Türkiye’de eğitim alanındaki çalışmaları %82’si nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmıştır (Erdem, 2011). Standart ölçme araçlarının kullanılması ve sonuçları yorumlama kolaylığı sağlaması açısından nicel araştırma yöntemleri tercih edilme nedenini açıklayabilir. Fakat Kurtdede ve Öner, 2018 yılında yaptıkları çalışmada değerler eğitimi ile ilgili yapılmış çalışmalarda nitel araştırma yönteminin daha çok (%69,39) tercih edildiğini belirtmişlerdir. Okul

öncesi dönemde yapılan DEHB ile ilgili çalışmaların son yıllarda (2016-2022) yapıldığı gözlenmiş, daha eski tarihlerde yapılmış çalışmalara rastlanmamıştır. Toplanan veriler incelendiğinde okul öncesi DEHB ile ilgili en çok 2017 yılında araştırma yapıldığı görülmektedir. Bu durum 2017 yılında akademik çalışmaların yoğunluğunun artmasından bu tarihte daha çok çalışma yapılmasından kaynaklanmaktadır (Alagöz vd., 2021). Eğitim çalışmalarının azlığı ve ölçek uyarlama ya da geliştirilmesinin de yapılmadığı dikkati çekmiştir.

Yapılan çalışmaların amaçlarına yönelik değerlendirme, sonuçların dikkate alınarak yapılmaya çalışılmıştır.

Başcan (2021), DEHB ve atipik otizm tanılı çocukları; dışarıdan gelen uyarıcıları organize etmede normal gelişim gösteren çocuklara kıyasla daha fazla zorlandıkları ve doğru cevabı üretememelerinden dolayı duyu bütünleme eğitimine tabi tutarak, çocukların duyu profillerinde anlamlı değişiklikler kaydetmişlerdir. Duyu bütünleme çalışmasının Erzurum örneğinde, duyu bütünleme eğitiminin DEHB tanılı çocukların üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu belirtilmiştir (Dogru vd., 2020).

Özcan (2017) yaptıkları çalışmada 3-6 yaş arasındaki DEHB olan çocukların, kendilerinde ve ebeveynindeki DEHB belirtileri karşılaştırarak, okulda gösterdikleri sosyal becerileri ve davranışsal sorunlarını incelemişlerdir. Ebeveynde görülen DEHB ile çocukta görülen DEHB arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, DEHB belirtilerinin çocuğun olumsuz sosyal davranışları arttırdığı tespit edilmiştir. Ebeveyninde DEHB bulunan çocukların, DEHB olma riski 8 kat artmaktadır (Faraone ve Doyle, 2001).

Tuğrul (2022) DEHB tanısı olan ve olmayan 3-6 yaş arasındaki çocukların duyu modülasyonu ve mizaç ile ilgili davranışsal yanıtları incelendiğinde DEHB olan çocukların duyu modülasyon becerilerinde daha fazla problem yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Dunn ve Bennett (2002) DEHB'li çocuklar ile DEHB tanısı olmayan çocukların duyu profillerini araştırdığı çalışmada iki grup arasında önemli ölçüde farklılık gözlemlendiğini rapor etmişlerdir.

Ceco (2018) yaptıkları çalışmada DEHB, OSB grubundaki çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitesi ve sağlıklı gruplardaki çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitesinden daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Cadman vd. (2012), DEHB ve otizm spektrum bozukluğu grubundaki ebeveynlerin bakım yüklerinin sağlıklı bir gruba kıyasla fazla olduğunu belirtmişlerdir. Eken (2019), DEHB tanısı almış ve almamış çocukların bilişsel becerilerini incelediği çalışmada her iki grupta da tanımlayıcı özelliklerinin, okuma becerileri, yazma ve görsel algı becerilerinin benzerlik gösterdiği fakat DEHB olan çocuklarda işitsel algının yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Çubuk (2012), DEHB tanısı almış ve almamış çocuklarla yaptığı çalışmada; çocukların sözel bilgiyi ilişkilendirme, muhakeme, imgeleme ve görsel algı becerilerinde fark bulunmamıştır.

Yıldırım (2019) 4-6 yaş aralığındaki DEHB tanısı almış çocukların yeme davranışlarının, kendilerinin ve ebeveynlerinin beslenme tarzının bazı antropometrik ölçümlerinin, DEHB tanısı almamış çocuklarla karşılaştırıldığı çalışmada; DEHB olan çocuklarda yiyecek reddinin daha fazla olduğu ve daha kısıtlı yiyeceklerle beslendikleri saptanmıştır. Ayrıca araştırma grubundaki ebeveynlerin beslenme konusunda daha yardımcı bir tutum gösterdikleri belirlenmiştir. DEHB olan çocuklarda ebeveynlerine aşırı düşkünlük, uyku bozukluğu, çabuk sinirlenme ve yeme bozuklukları gibi belirtiler gözlenir (Konuk Er ve Kurt Özdöner, 2021). DEHB tanılı çocuklarda görülen, davranış düzenlemede zorlanma ve dürtüselliğin diyet değişikliğine neden olduğu, bunun da obezitenin gelişmesini sağladığı tespit edilmiştir (Waring ve Lapane, 2008).

Kaçamak-Öğüt vd. (2020) yaptıkları çalışmada DEHB ile yürütücü işlevler arasındaki ilişkiyi incelemişler ve sağlıklı grup ile aralarında önemli farklılıklar tespit etmişlerdir. Yıldız Gündoğdu vd. (2016), okul öncesi dönem DEHB'de psikososyal tedavi yaklaşımlarının gözden geçirdikleri çalışmada ebeveynlerin uyguladığı etkili tutumlarla çocukların DEHB belirtilerinde azalma olduğu ve kendilerini düzenleyebilme becerilerinin desteklendiği belirtilmiştir. Börekçi (2017), okul öncesi dönemde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtileri olan ve olmayan çocukların davranışsal, sosyal alandaki sorunları, ebeveyn tutumları ve aile işlevselliklerini inceledikleri çalışmada; DEHB tanısı olan çocukların kaygı, karşı gelme. Duygu değişimleri, mükemmeliyetçilik ve sosyal problemleri DEHB olan çocuklara oranla daha fazla yaşadıklarını belirtmişlerdir. Dupaul vd. (2001) okul öncesi dönemde DEHB olan çocukların sosyal ve davranış problemlerini DEHB olmayan çocuklara oranla daha çok yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca Börekçi (2017), DEHB tanısı olan çocuklara sahip ebeveynlerin de daha fazla hoşgörülü ve daha otoriter tutum sergilediklerini tespit etmiştir.

Gözüm (2020), okul öncesi öğretmenlerinin DEHB yönelik metaforlarını belirlediği çalışmada 39'u farklı olan 76 metafor tespit etmiştir. Metaforlar önlem, dürtüsellik, dikkatsizlik ve aşırı hareketlilik temaları altında toplanmıştır. Çalışmada öğretmenlerin DEHB olan çocukları nasıl değerlendirdiği ve nasıl algıladığı tespit edilmiştir. Ohan vd., (2008) göre, DEHB hakkında ileri düzeyde bilgiye sahip öğretmenlerin DEHB belirtilerini sergileyen çocukları tespit ederek, yönlendirme ve müdahale programı uygulama sonrası, çocuklarda olumlu gelişim göstereceğine inanma düzeyi artmıştır.

Kutlu ve Cevher Binici (2017) yaptıkları çalışmada, okul öncesi dönemde DEHB olan çocukların yıkıcı davranım bozukluğu belirtilerinin fazla olmasının ilaç tedavisini tercih etmede önemli bir neden olduğu belirtilmiştir. İngiltere’de 3-5 yaş aralığında DEHB olan çocuklarla yapılan 12 yıllık gözlemsel bir çalışmada çocukların %26’sına ilaçla tedavi uygulanmıştır (Raman vd. 2015).

Çam ve Topcu (2019), çalışmalarında ruh sağlığı ve hastalıkları hemşirelerinin bakım sürecini yürütürken DEHB olan çocukların gelişim özellikleri de göz önünde bulundurularak bilgi vermesi ve tedavi programlarından uygun olanın belirlenmesi için iş birliği içinde çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Kaçamak (2016), Şahin (2017), Şahin vd. (2018) yaptıkları çalışmada DEHB olan çocuklarda uykuya dalma ve uyumada sorunlar yaşadığını tespit etmişlerdir. Scott vd. (2013), yaptıkları çalışmada erken çocukluk dönemindeki çocuklarda uyku süresindeki 1 standart sapma azalmanın DEHB tanısı için önemli bir prediktör olduğunu belirtmişlerdir.

3.1. Öneriler

Yapılan bu çalışma kapsamında hem bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara hem de alandaki eksikliklerin giderilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Okul öncesi dönemde DEHB ile ilgili çalışmaların yetersizliği nedeniyle araştırmacılar erken çocukluk döneminde DEHB konusunda çalışmalara yönlendirilebilir.

Okul öncesi döneminde DEHB ile ilgili yapılmış yurt içi ve yurt dışındaki çalışmalar karşılaştırılarak alana katkı sağlanabilir.

Okul öncesi öğretmenlerine DEHB ile ilgili hizmet içi eğitim verilerek dikkat eksikliği ve hiperaktivite konusunda bilgilendirilip farkındalık kazandırılabilir.

Okul öncesi döneme yönelik deneysel çalışmaların artırılarak geliştirilen ve uygulanan müdahale programlarının etkililiği ortaya koyularak yaygınlaştırılması sağlanabilir.

DEHB’in okul öncesi dönemde belirlenmesi ve çocuğun diğer akademik dönemine başarılı geçişi için üniversite ve milli eğitim ortaklığında politikalar geliştirilmeli.

KAYNAKLAR

- Arslantaş, S. (2020). Dikkat ve dikkat eksikliği nedir? Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğunun (DEHB) tanımı ve özellikleri. A.Kurnaz ve G. Şengün (Edt.), *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu* içinde. (Birinci Baskı). Pegem Akademi.
- Balcı, A. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma; yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi.
- Başcan, B. (2021). *3-10 yaş grubunda atipik otizm ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı almış çocuklarda duyu bütünleme eğitiminin duyu modülasyonuna olan etkisinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Börekçi, B. (2017). *Okul öncesi çocuklarda dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtilerinin, davranışsal, sosyal problemler, aile işlevselliği ve ebeveyn tutumları ile ilişkilerinin değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Brown, R.T., Amler, R.W., & Freeman, W.S. (2005). Treatment of attention-deficit/hyperactivity disorder: overview of the evidence. *Pediatrics*, 115(6),749-757.
- Cadman, T., Eklund, H., & Howley, D. (2012). Caregiver burden as people with autism spectrum disorder and attention-deficit/hyperactivity disorder transition into adolescence and adulthood in the United Kingdom. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 51(9), 879-888.
- Canals, J., Morales-Hidalgo, P., Jané, M. C., & Domènech (2018). E. ADHD prevalence in Spanish preschoolers: comorbidity, socio-demographic factors, and functional consequences. *Journal of Attention Disorders*, 22(2), 143-153.
- Ceco, U. (2018). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve otistik spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitelerinin incelenmesi*. (Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Çam, M.O. ve Topcu, E.M. (2019). Çocukluk dönemi dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve ruh sağlığı ve hastalıkları hemşireliği. *Ege HFD*, 35(3), 147-154.
- Çubuk, F.Z. (2012). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı almış ve almamış çocukların bilişsel işlem performanslarının karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi.) Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- DeWolfe, N., Byrne, J., & Bawden, H. (2000). ADHD in preschool children: Parentrated psychosocial correlates. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 42, 825-830.
- Dunn, W., & Bennett, D. (2002). Patterns of sensory processing in children with attention deficit hyperactivity disorder. *OTJR: Occupation, Participation and Health*, 22(1), 4-15.
- Durukan, İ., Karaman, D., Kara, K., & Türker, T. (2011). Çocuk ve ergen psikiyatrisi polikliniğine başvuran hastalarda tanı dağılımı. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24,113-120.
- Doğangün, Y. ve Yavuz, M. (2011). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu. *Türk Pediatri Arşivi*, 46, 25-8.
- Dogru, H., Dursun, B. ve Oztekin, N. (2020), Should children with sub-threshold ADHD predominantly inattentive subtype (ADHD-I) symptoms be treated with sensory integration therapy? A case-control study. *Konuralp Medical Journal*, 12(3), 539 – 545.
- DSM. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. (5th Ed.). American Psychiatric Association.
- Eken, Ü. (2019). *Okul öncesi dönemde dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı alan ve almayan çocukların bilişsel becerilerinin karşılaştırılması incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

- Ercan, E.S., Bilaç, Ö., Uysal Özaslan, T., & Rohde, L.A. (2015). Is the prevalence of ADHD in Turkish elementary school children really high? *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 50, 1145–52.
- Erol, N. ve Şimşek, Z. (1998). Çocuk ve gençlerde ruh sağlığı: Yeterlik alanları, davranış ve duygusal sorunların dağılımı. Erol, N. C., Kılıç, M., Ulusoy, M., Keçeci, Z., Şimşek, A. (Ed), *Türkiye ruh sağlığı profili* (ss. 25-75) içinde (1. Baskı). Ankara.
- Everett, A.C., & Everett, S.V. (1999). *Family therapy for ADHD*. Guilford Press.
- Faraone, S.V., & Doyle, A.E. (2001). The nature and heritability of attentiondeficit/hyperactivity disorder. *Child Adolesc Psychiatr Clin North Am*, 10, 299-316.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research* (8th ed.). McGraw-Hill.
- Gol, D., & Jarus, T. (2005). Effect of social skills training group on everyday activities of children with attention deficit-hyperactivity disorder. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 47, 539-545.
- Goldman, S. L., & Fisher, A. G. (1997). Cross-cultural validation of the Assessment of Motor and Process Skills (AMPS). *British Journal of Occupational Therapy*, 60(2), 77-85.
- Gözüm, A. İ. C. (2020). Okul öncesi öğretmenlerin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna yönelik metaforlarının belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 857-876.
- Guerra, N.G., Williamson, A.A., & Lucas-Molina, B. (2012). Normal development: Infancy, childhood, and adolescence. In J.M. Rey (Ed.), *IACAPAP textbook of child and adolescent mental health*. International Association for Child and Adolescent Psychiatry and Allied Professions.
- Güçlü, O. Ve Erkiran, M., (2004). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı konmuş çocukların ebeveynlerinde psikiyatrik yükünlük. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 32-41.
- Gür, Ç. (2018). Erken çocukluk dönemi ve gelişim. Ç. Gür (Edt.), *Erken çocukluk döneminde gelişim (36-72 ay)* içinde. (Birinci Baskı). Pegem Akademi.
- Kaçamak, D. ve Özbaran, B. (2016). *Okul öncesi dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu: uyku, mizaç, sosyal biliş, yürütücü işlevler ve gelişimsel basamakların değerlendirilmesi ve aile eğitiminin semptom değişimine etkilerinin araştırılması*. (Tıpta Uzmanlık Tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kaçamak-Öğüt, D., Özbaran, B., Köse, S. ve Kesikçi, H. (2020). Okul öncesi dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda yürütücü işlevler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 423-428.
- Kandemir, H. (2009). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocuklar ve ailelerinde yaşam kalitesinin değerlendirilmesi*. (Tıpta Uzmanlık Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Karakoç Demirkaya, S. (2010). *Okul öncesi (2-6 yaş) çocuklarda psikopatolojik belirtiler ve alt gruplardaki risk faktörlerinin sağlıklı kontrol ile karşılaştırılması*. (Tıpta Uzmanlık Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kitchenham, B. (2004). *Procedures for performing systematic reviews*. (Joint Technical report). Keele University.
- Konuk Er, R. ve Kurt Özdöner, B. (2021). Erken çocukluk döneminin gelişim özellikleri ve erken çocuklukta dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu. A. Kurnaz ve G. Şengün (Edt.), *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu* (İkinci Baskı). Pegem Akademi.
- Kurtdede-Fidan N. ve Öner Ö. (2018), Değerler eğitime yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *International Journal of Field Education*, 4(1), 1-17.
- Kutlu A. ve Cevher Binici N. (2017). Bir bölge çocuk hastanesinde okul öncesi dikkat eksikliği, hiperaktivite bozukluğu prevalansı ve ilaç kullanım sıklığı. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 7(1),15-21.

- Lange, K.W., Reichl, S., Lange, K.M., Tucha, L., & Tucha, O. (2010). The history of attention deficit hyperactivity disorder. *ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders*, 2(4), 241-55.
- McLeod, J.D., Fettes, L.D., & Jensen, P.S. (2007). Public knowledge, beliefs, and treatment preferences concerning attention-deficit hyperactivity disorder. *Psychiatric Services*, 58, 626-631.
- Özaslan Uysal, T. ve Bilaç, Ö. (2015). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 1(1), 1-5.
- Özcan, H. (2017). *Okul öncesi çocukların ve ebeveynlerinin dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtileri ve çocuklardaki bu belirtilerin okul davranışlarına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Raman, S.R., Marshall, S.W., Gaynes, B.N., Haynes, K., Naftel, J., & Stürmer, T. (2015). An observational study of pharmacological treatment in primary care of children with ADHD in the United Kingdom. *Psychiatric Service*, 66(6), 617-624. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.201300148>
- Remschmidt, H. (2005). Global ADHD Golbal consensus on ADHD/HKD. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14, 127-137.
- Scott, N., Blair, P.S., Emond, A.M., Fleming, P.J., Humphreys, J.S., Henderson, J., & Gringras, P. (2013) Sleep patterns in children with ADHD: A population-based cohort study from birth to 11 years. *Journal of Sleep Research*, 22(2), 121-128.
- Selçuk, Z. (2000). *Dikkat eksikliği ve hiperaktif çocuklar.* Pegem Yayınevi.
- Şahin Z. (2017). *Okul öncesi dönemdeki çocuklarda dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtileri ile uyku alışkanlıkları ve ebeveyn çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin araştırılması.* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Şahin-Erener M. ve Çöp E. (2022). *Okul Öncesi Dönemi Çocuklarda Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) Sıklığı ve DEHB Belirtileri ile Yürütücü İşlevler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Ankara.
- Şimşek, Ş., Gökçen, C. ve Fettahoğlu, Ç. (2012). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan çocukların ebeveynlerinde DEHB ve diğer psikiyatrik belirtiler. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 25, 230-237.
- Tuğrul, E. (2022). *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan 36-72 aylık çocuklarda duyu modülasyonu ve mizaç ile ilgili davranışsal yanıtlar arasındaki ilişki.* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Yıldırım K. (2019). *Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı alan okul öncesi dönemdeki çocuklarda beslenme davranışı, ebeveyn besleme tarzı ve antropometrik ölçümlerin araştırılması.* (Tıpta Uzmanlık Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Yıldız Gündoğdu, Ö., Varol Taş, F., Özyurt, E.Y., Dönder, F. ve Çakın Memik, N. (2016). Okul öncesi dönemde DEHB: Psikososyal tedavi yaklaşımlarının gözden geçirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(2), 143-155.
- Waring, M. E., & Lapane, K. L. (2008). Overweight in children and adolescents in relation to attention-deficit/hyperactivity disorder: results from a national sample. *Pediatrics*, 122(1), e1-6.